

Ks. dr hab. Piotr Rossa

Nauki teologiczne

Recenzja

rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Tomasza Chrzęstka

pt. „Objawienie Boże i rozwój jego rozumienia w teologii katolickiej”

przygotowanej pod kierunkiem o. prof. dra hab. Andrzeja Napiórkowskiego OSPPE

na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, wykonanej na zlecenie Rady Dyscypliny „Nauki Teologiczne” Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie z dnia 28 września 2021 r.

Wprowadzenie

Objawienie Boże jest w temacie rozległym i wieloaspektowym, tym bardziej, że w sposób szczególny stanowi ono istotę chrześcijaństwa. Termin ten wskazuje, że zarówno poznanie Boga, jak i droga do Niego nie są wytworem człowieka. Ta chrześcijańska prawda domaga się ciągłego pogłębiania i refleksji. Zadanie to stało się jeszcze bardziej aktualne, gdy różne nurty myśli nowożytnej (a także ich współczesne konsekwencje) związały kategorię Objawienia z zawężającymi interpretacjami.

Sobór Watykański II dał ożywczy impuls aktualnej refleksji teologicznej nad Bożym Objawieniem. Sam termin Objawienie, wielokrotnie używany w jego dokumentach, odnosi do ukazania się, darowania, odsłonięcia się Boga, który stopniowo komunikował siebie człowiekowi. Mówi się o etapach tej komunikacji Boga w Jego Objawieniu (KO 2; por. KKK 52-65).

Odsłaniający siebie Bóg, otwiera drogę do siebie i jednoczy na nowo ludzkość w Jezusie Chrystusie – pełni Objawienia, a Kościołowi zostaje powierzona misja udostępniania zbawczego orędzia. Ze spotkania Boga objawiającego siebie wyłania się wciąż nowa dynamika życia chrześcijańskiego eklezjalnej wspólnoty i poszczególnych osób a zarazem zadanie coraz to głębszej refleksji teologicznej.

Ks. Chrząstek podejmujący tę problematykę w przedłożonej do recenzji rozprawie wychodzi naprzeciw temu wyzwaniu, wkraczając w ważny obszar refleksji i badań.

Charakterystyka i ocena dysertacji

Recenzowana rozprawa doktorska składa się z trzech rozdziałów, które poprzedza wprowadzający w problematykę pracy kilkunastostronicowy wstęp (s. 10-15). Całość rozważań zamyka zwięzłe zakończenie (s. 343-347) i bibliografia (s. 348-360). Praca posiada także zamieszczony u jej początków zawarty na trzech stronach wykaz skrótów (s. 7-9). Całość dysertacji liczy 360 stron wydruku komputerowego.

W pierwszym rozdziale Autor podejmuje się analizy *historiozbawczej perspektywy Objawienia judeo-chrześcijańskiego* (s. 16-149). W pierwszym paragrafie opisano dzieje Objawienia w epoce przedchrześcijańskiej, a więc ukazano adresatów przedchrześcijańskich odsłaniania się Boga człowiekowi (dzieje Abrahama, Mojżesza, proroków aż do Jana Chrzciciela). W drugim paragrafie, przedstawiono początki ewangelizacyjnej misji pierwszych uczniów Jezusa – Apostołów, oraz powstawanie pierwotnych gmin chrześcijańskich i ich egzystencję. W trzecim paragrafie omówiono działalność Ojców Kościoła, a szczególnie zwrócono uwagę na ich apologetyczne wystąpienia w obliczu pojawiających się doktrynalnych błędów, a dalej kolejne etapy rozwoju Objawienia aż do reformy papieża Grzegorza Wielkiego. W paragrafie czwartym przedstawiono rozumienie Objawienia Bożego w dobie scholastyki, aż po czas Soboru Trydenckiego i kontrreformacji.

Być może należałoby zebrać obecny w rozdziale materiał w osobną część poświęconą pełni Objawienia w Jezusie Chrystusie. Zarazem analizy takie są obecne w rozdziale trzecim, przy okazji omawiania konstytucji *Dei Verbum* i jej ujęcia etapów Objawienia. Cytowanie tekstów Ojców Kościoła można podjąć także poza ukazaniem ich liturgicznego osadzenia.

Na uwagę w tej części pracy zasługuje nie tylko zestawienie i analizy niezwykle szerokiego materiału z wypowiedzi Pisma Świętego, Ojców i Magisterium Kościoła, ale stałe zachowywanie perspektywy pogłębiania jego rozumienia w kolejnych wiekach (np. s. 85; s. 104). Należy też zauważyć przywoływanie trafnych wypowiedzi komentarzy teologicznych dotyczących tego etapu Objawienia. Sposób przedstawienia materiału jest przy tym inspirujący dla współczesnego nauczania wiary i działalności duszpasterskiej, zarówno z racji wydobytych z analizowanych tekstów wskazań dla współczesnego życia chrześcijanina i

wspólnoty Kościoła (np. kwestia ewangelizacji, s. 124-125), jak i poprzez poszukiwania nowych sformułowań i egzystencjalnych obrazów przedstawiających ukazywane prawdy. Doktorant nie tylko przedstawia najważniejsze idee z analizowanych tekstów, czyniąc przy tym udane syntezy, ale też wchodzi w dialog ze współczesnością korygując zawężenia ujęć historii (np. s. 113nn, s. 126-127 odnośnie rozumienia średniowiecza), przywołując zasady argumentacji (np. s. 130, w kontekście refleksji o św. Tomasz z Akwinu), czy też refleksje cenne dla duchowości chrześcijańskiej (s. 135nn). Podkreśla też wartość integralności Objawienia i potrzebę zaangażowania autorytetu Kościoła w jej zachowywanie (s. 147-149).

Drugi rozdział dysertacji poświęcono apologetyczno-intelektualnemu wymiarowi Objawienia Bożego w czasach nowożytnych (s. 150-234). Trafnie zauważono, że jest to etap dziejów, gdy Kościół był wezwany do obrony depozytu wiary wobec oskarżeń ze strony prądów oświeceniowych o irracjonalizm. Wielkim wyzwaniem dla wspólnoty kościelnej było też bronienie i wyjaśnianie rzeczywistości wiary sprowadzanej przez licznych przedstawicieli nowożytności do sfery jedynie uczuciowej (s. 152). W paragrafie pierwszym ukazano dzieje Objawienia Bożego poczynając od orzeczeń I Soboru Watykańskiego, poprzez szereg apologetycznych encyklik i dokumentów papieskich. W drugim paragrafie ukazano propozycję odnowy nauki w duchu nauczania Kościoła katolickiego.

Ten rozdział może najbardziej ukazuje napięcie towarzyszące Autorowi przy podjęciu się opracowania tak rozległego tematu, jakie pojawia się, gdy pragnie się z jednej strony przybliżyć jak najbardziej analizowany materiał źródłowy, a z drugiej, czynić parafrazy tekstów.

Należy podkreślić w tej części dysertacji nie tylko jakość przeprowadzonych analiz i syntez dokumentów Magisterium, ale też dbałość o nakreślanie horyzontu historycznego poszczególnych wydarzeń kościelnych i wypowiedzi papieskich (np. syntetyczne ukazanie historycznego kontekstu Soboru Watykańskiego I, s. 154-155; nauczania ówczesnych papieży, m.in. s. 174, 177). Uznania domaga się trafny wybór poszczególnych papieskich dokumentów w linii prowadzonych badań dotyczących pogłębienia rozumienia Objawienia (np. w kontekście licznych dokumentów wydanych przez papieża Piusa IX, s. 183nn). Czynione parafrazy przywoływanych tekstów niewątpliwie pomagają autorowi w pogłębianiu własnej wiedzy filozoficzno-teologicznej (np. s. 192nn), jak też w argumentacji wobec współczesnych zjawisk kulturowych z punktu widzenia katolickiego (np. wobec pluralizmu religijnego, s. 205nn). Również w tej części pracy Autor poszukuje nowych sformułowań,

zgodnie z zasadą, którą zapisał na stronach swojej dysertacji, by nie doprowadziło to „do rozmycia sensu i celu prawdy objawionej” (s. 217; por. także strony następne). Szczególnie cenne są też rozważania dotyczące relacji pomiędzy nauką a wiarą, tak rozpalające umysły ludzkie w nowożytności, jak i współczesności (s. 228nn).

Trzeci rozdział poświęcony rozwojowi rozumienia Objawienia Bożego podkreśla znaczącą nowość, jaką jest jego interpersonalna dynamika w nauczaniu Soboru Watykańskiego II, zawarta w konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* (s. 235-342). W pierwszym paragrafie zostało ukazane przez Autora rozumienie pojęcia Objawienia Bożego w teologii, na przestrzeni rozwoju tej dziedziny do początku XX wieku. W drugim w sposób szczegółowy została omówiona konstytucja dogmatyczna *Dei Verbum*. W trzecim paragrafie Doktorant podjął się omówienia wewnętrznej struktury Objawienia Bożego, jego głównych źródeł – Pisma Świętego i Tradycji – oraz innych tzw. miejsc teologicznych (*loci theologici*). Czwarty paragraf wskazuje na cechy charakterystyczne Objawienia Bożego. Piąty paragraf odślania wyjątkowość i niepowtarzalność Bożego Objawienia.

W kontekście tego rozdziału warto powtórzyć postawione wcześniej pytanie o umiejscowienie refleksji chrystologicznej. Być może chrystocentryczność Bożego Objawienia zarysowana mocno w kontekście konstytucji *Dei Verbum* (s. 313nn) mogłaby odnaleźć (także?) swoje zarysowanie w części rozdziału pierwszego (np. jako samodzielny paragraf poprzedzający tematykę świadectwa apostołskiego).

W odniesieniu do tego rozdziału pracy, w zapowiedziach – już we wstępie (s. 13: „w paragrafie szóstym”, gdy rozdział ten posiada pięć paragrafów), a także w zapowiedziach kolejnych paragrafów, wkradły się pewne nieścisłości, związane zapewne z ostatecznym ułożeniem redagowanego materiału pracy. Nie wpływa to jednak na przekaz i jakość całej pracy. Co więcej, w tak obszernej pracy, poza jedynie kilkoma literówkami i wspomnianymi nieścisłościami, należy oddać Autorowi jej dopracowanie w każdym szczególe.

W tej części dysertacji podkreślić należy zarysowaną przez Doktoranta wagę relacji pomiędzy Objawieniem Bożym a Kościołem – podkreślając służebność Kościoła wobec Objawienia („Ten najcenniejszy skarb przechowany w Kościele [Objawienie Boże; depozyt wiary] nie ulega powiększeniu, a jedynie wzrasta i udoskonala się jego rozumienie i wyjaśnianie, a dzięki temu niezmiennie Słowo Boga żyje i zbawia wierzących. Cała objawiona przez Boga nauka zawiera się w doktrynie Kościoła, jako pewna suma prawd ofiarowanych

nam przez Chrystusa, proroków i apostołów. Nauka ta docierając do wiernych, inicjuje swoje zbawcze dzieło wówczas, gdy jest słyszana i przyjmowana oraz celebrowana w liturgii kościelnej. Im staranniej głoszone jest słowo objawione, tym chętniej zostaje przyjęte, a przez piękno liturgii rozrasta się i umacnia w sercach ludzi wierzących. Gdy więc Objawienie Boże dociera do duchowego wnętrza człowieka, wówczas 'prawo modlitwy' i 'prawo wiary' staje się 'prawem życia'", s. 261; s. 266). Na uwagę zasługuje też podkreślenie wynikających z tej relacji Kościoła wobec Objawiania zadań świadków Objawiającego się Boga: głoszących je teologów (m.in. zasada „służyć Bożemu Objawieniu”, s. 246nn), miejscu Słowa Bożego w życiu całego Kościoła i codzienności jego wiernych (s. 255nn; s. 273nn), a także roli Tradycji w Kościele (s. 284nn). W rozdziale tym nie zabrakło też właściwego aktualizowania przedstawianej refleksji we współczesnym horyzoncie historyczno-ideowym (s. 275nn), a także cennych poszukiwań nowych sformułowań na styku teologii z duszpasterstwem (np. Kościół „jako swego rodzaju ‘ambasador Boga’ na ziemi, s. 289), czy też umiejętności interpretowania wydarzeń „danego momentu historii świata” jako znaków czasu (tzw. „cuda eucharystyczne”, s. 291; objawienia prywatne a Objawienie Boże, s. 294nn). Ks. Chrzęstek wchodzi przy tym w dialog z przedstawicielami współczesnej myśli teologicznej (m.in. W. Pannenberg, J. Moltmann, s. 305nn; z niektórymi teologami krytyczny wobec ich poglądów np. R. Bultmann, s. 268nn; niektórzy przedstawiciele teologicznych ujęć dialogu z religiami, s. 334-342). Dostrzega też wartość nauk pomocniczych w refleksji nad Bożym Objawieniem (np. archeologia, s. 306nn).

Najważniejszym atutem tej pracy jest konsekwentnie katolicka perspektywa, w której ks. Chrzęstek przedstawia wyniki badań dotyczące Objawienia Bożego i rozwoju jego rozumienia. Rzetelnie czyni to w odniesieniu do misterium Objawienia, jego natury i źródła (Pismo Święte – główne źródło Objawienia; Tradycja – niezbywalne źródło Objawienia; źródła pomocnicze). Wyraźnie ukazuje charakterystykę Objawienia Bożego, jego historyczność, Boski i ludzki wymiar, jego eschatyczność, nie pomijając cech personalnych i wspólnotowych.

W kontekście drugiej połowy XX wieku i początku wieku XXI, gdy tak wiele przemian kulturowych dokonuje się w zglobalizowanym świecie, a dostęp do innych kultur (i religii) dzieje się niemal natychmiastowo (media, migracje, turystyka), Autor mocno staje po stronie Trójjedynego Boga wskazując na darmość i niezbędność Jego Objawienia.

W tej perspektywie Doktorant podejmuje także ocenę różnych stanowisk teologicznych. Szczególnie wyraźnie czyni to w odniesieniu do kwestii związanych z dialogiem z religiami.

W całości pracy, ks. Chrzęstek porządkując epoki przekazywania Ewangelii przez Kościół akcentuje jego wierność powierzonej przez Zbawiciela misji.

W pracy nie brakuje odniesień Autora do różnych wymiarów realizacji misji Kościoła w służbie Objawieniu, w tym także do duszpasterskiej i osobistego życia chrześcijańskiego.

Jeszcze innym atutem tej pracy jest stałe akcentowanie przez ks. Chrzęstka integralności i interdyscyplinarności teologii. Widać w tym inspirację środowiska naukowego, w którym ta praca powstała (przywoływana myśl o eklezjologii integralnej). Prezentacja teologii Objawienia dokonana przez Doktoranta zawiera elementy holistycznego ujęcia teologii, skupionej wokół trynitarnego i chrystologicznego centrum przy stale obecnym pneumatycznym horyzoncie. W całej pracy, niejako na przedłużeniu poszczególnych elementów refleksji o Objawienia i rozwoju jego rozumienia w teologii katolickiej jawią się wątki związane nie tylko z teologią dogmatyczną i fundamentalną, lecz także pastoralne, z teologii duchowości, teologii historii, aż po chrześcijańską egzystencję. Ten kierunek wydaje się słuszny, gdyż wobec współczesnego coraz bardziej zsekularyzowanego świata wymaga się od Kościoła całościowej odpowiedzi dawanej nie tylko z punktu widzenia takiej czy innej dyscypliny teologii (jakby w izolacji od pozostałych), lecz jako wypowiedź najgłębiej rozumianej teo-logii. Podkreślić też można obecne w tekście mocne apologetyczne ukierunkowanie rozważań.

Z merytorycznego punktu widzenia należy zauważyć, że ks. Chrzęstek solidnie przygotował studium, poprzez które naukowo poprawnie, zgodnie z przyjętymi w tego rodzaju pracach kryteriami, przedstawił problem badawczy. Umiejętnie wyodrębnił etapy rozwoju rozumienia Objawienia Bożego, a następnie dokonał, korzystając także z metod porównawczych, analiz wypowiedzi Pisma Świętego, Magisterium Kościoła i głosu teologów, wspomagając się przy tym trafnie dobranymi komentarzami z dzieł podejmujących problematykę przedmiotu. Wyniki swej pracy ułożył w trzy rozdziały, odpowiadające wyodrębnionym etapom dynamiki pogłębiania rozumienia Objawienia, tworząc z nich całościowy projekt. Rozprawa stanowi oryginalne podejście do określonego w niej problemu naukowego. Wskazuje też na to, że Doktorant posiada dobrą znajomość zagadnień z teologii, szczególnie z zakresu teologii dogmatycznej i fundamentalnej.

Z formalnego punktu widzenia dysertacja ma uporządkowany poprawny układ przyjmowany w rozprawach naukowych. Cała praca podzielona została na trzy równomierne rozdziały, podzielone na mniejsze jednostki, posiada wstęp, zawierający wszystkie niezbędne elementy i zakończenie oraz wykaz użytych skrótów. Poszczególne rozdziały są poprzedzone wprowadzeniem i zakończone uwagami podsumowującymi. Bibliografię Autor podzielił odpowiednio na Pismo Święte, nauczanie soborów powszechnych, nauczanie Stolicy Apostolskiej, nauczanie papieży, literaturę patrystyczną, literaturę Średniowiecza, literaturę przedmiotu oraz literaturę pomocniczą.

Język recenzowanej pracy jest jasny, precyzyjny i zarazem niezwykle dostępny; charakteryzuje się poprawnością teologiczną i stylistyczną. Osobnym atutem w tej perspektywie są poszukiwania nowych sformułowań i obrazów dla wyrażania tradycyjnych prawd wiary. Dużą wartość stanowią zamieszczone w pracy ks. Chrzęstka fragmenty tekstów soborowych i wypowiedzi papieży, pozwalające zweryfikować czynione przez Autora ich interpretacje. Przypisy zostały uporządkowane w sposób ciągły dla całego tekstu dysertacji.

Wniosek końcowy

Uwzględniając powyższe stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa ks. mgra lic. Tomasza Chrzęstka przygotowana pod naukowym kierunkiem o. prof. dra hab. Andrzeja Napiórkowskiego OSPPE spełnia wymagania stawiane wobec prac w przewodzie doktorskim. Wnoszę o dopuszczenie Kandydata do dalszych etapów przewodu doktorskiego.



Ostrów Wielkopolski, 25.11.2021